

บทที่ 2

คติความเชื่อเกี่ยวกับพระมาลัยในภาคกลาง

วรรณกรรมพระมาลัยในภาคกลาง : ที่มาและพัฒนาการ

คติความเชื่อเรื่องพระมาลัยปรากฏอยู่ในสังคมไทยเป็นเวลาช้านาน โดยมีที่มาจากวรรณกรรม ซึ่งเขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร และการบอกเล่าเรื่องราวโดยคำพูดหรือมุขปาฐะเป็นทางกระจายความเชื่อสู่สังคม เรื่องพระมาลัยเดิมปรากฏอยู่ในพระสุตรนอกพระไตรปิฎก ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและไม่ทราบสมัยที่แต่ง¹ โดยทั่วไปเชื่อกันว่าที่มาของวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยที่แพร่หลายอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ในประเทศไทยมีที่มาจากที่เดียวกัน คือได้เค้ามาจากคัมภีร์ “มาลัยยสูตร”² ซึ่งโดยธรรมดาเมื่อเกิดความนิยมแพร่กระจายกว้างขวางออกไปยังที่ต่างๆ ก็ย่อมมีพัฒนาการถอยห่างจากเค้าเรื่องเดิม โดยมีการตัดหรือต่อเติมเนื้อความตามยุคสมัย อันขึ้นอยู่กับความนิยมของผู้คนและปัจจัยสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น

สำหรับท้องถิ่นภาคกลาง ได้พบร่องรอยหลักฐานวรรณกรรมพระมาลัย ซึ่งมีที่มาและพัฒนาการของเนื้อเรื่องราวผันแปรไปเป็นลำดับ ดังนี้

1. คัมภีร์มาลัยยสูตร เชื่อว่าเป็นที่มาของวรรณกรรมพระมาลัยในประเทศไทย ส่วนใหญ่อธิบายว่าแต่งขึ้นในลังกาโดยภิกษุชาวลังกา ทั้งนี้โดยอาศัยหลักฐานจากเค้าโครงเรื่อง และจากประวัติพุทธศาสนาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีลังกาเป็นแม่บทสำคัญ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาที่ผ่านมา พบว่าเรื่องราวของพระมาลัยตามสาระที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทย ไม่เป็นที่รู้จักกันในประเทศลังกา³ แต่ได้พบเค้าเรื่องพระมาลัยปรากฏอยู่ในคัมภีร์ภาษาบาลีของลังกา 3 เรื่อง คือคัมภีร์สหัสวัตตูปกรณ์ แต่งขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 คัมภีร์รสวาหิณี แต่งเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 และคัมภีร์สัทธัมมาลังการ แต่งเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 ในนิทานที่ใช้ชื่อว่า “จุลคัลละ” ซึ่งมีเนื้อความโดยย่อดังนี้

¹ ฐนิศ อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2501), 26.

² ปริมาณท์ จารูวร, “พระมาลัย,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง 9 (2542) : 4153.

³ Eugene Denis, “L’ Origin Cingalaise ’ du P’rah Malay,” The Siam Society, Vol. of South East Asian Studies, Vol. II (Bangkok : Siam Society, 1965), 332, 335, 337. อ้างถึงใน สุภาพร มากแจ้ง, “มาลัยย เทวตเถรวาท : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), 29.

จตุลลกะวิหาร ใกล้ฝั่งแม่น้ำชัชระในลังกาทวีป มีอุบาสกผู้หนึ่ง เป็นผู้มิจิตศรัทธา เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้สร้างศาลาและกระทำการอุปัฏฐากพระภิกษุอย่างสม่ำเสมอ ด้วยอาหารและสิ่งของอันควรแก่สมณบริโภค วันหนึ่งพระมลियะมหาเทวะเถระ อาศัยอยู่ที่เจดีย์วิหาร เกิดอาพาธป็นป่วนในท้อง จึงเหาะมาบิณฑบาตข้ายาคูจากอุบาสกชาวบ้านจตุลลกะ แล้วพาอุบาสกเหาะไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณีบนดาวดึงส์ ได้พบพระโพธิสัตว์เมตไตรยแวดล้อมด้วยเทพบริษัทยศเสด็จมาเพื่อสักการะพระจุฬามณี อุบาสกซักถามพระมลियะเทวะเถระถึงกุศลกรรมของเทพบุตรเหล่านั้น แล้วได้สนทนากับพระโพธิสัตว์ศรีอาริยมตไตรย พระโพธิสัตว์ประทานผ้าทิพย์คู่หนึ่งแก่อุบาสก เมื่อบูชาพระเจดีย์จุฬามณีแล้ว พระมลियะเทวะเถระพาอุบาสกกลับมายังจตุลลกะวิหาร อุบาสกได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้มหาชนฟัง ยังให้มหาชนเข้าถึงกุศล หลังจากนั้น 7 วัน อุบาสกนั้นถึงแก่ความตาย ได้ไปบังเกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นดุสิต⁴

เห็นได้ว่านิทานเรื่องจตุลลกะในคัมภีร์บาลีของลังกาให้อิทธิพลด้านโครงเรื่องต่อวรรณกรรมพระมัลลย์ในประเทศไทย แต่มีรายละเอียดและวัตถุประสงค์ของเนื้อหาต่างออกไปมาก จากหลักฐานดังกล่าว เรื่องพระมัลลย์จึงไม่น่าจะแต่งขึ้นในประเทศไทย หากแต่น่าจะผูกเรื่องขึ้นในประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่รับนับถือพุทธศาสนาหินยานตามแบบลังกา คือ พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา ซึ่งต่างก็ปรากฏเรื่องราวของพระมัลลย์อยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ดังประเทศพม่ามีคัมภีร์ที่เรียกว่า “เชียงมาเลเชียว” หรือ กาพย์พระมัลลย์ ประเทศลาวมีคัมภีร์ “มัลลย์หมั่น มัลลย์แสน” และประเทศกัมพูชามีคัมภีร์ “มาเลชยเทวัตเถรวตฺต” เป็นต้น⁵

ในบรรดาประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เหล่านี้ ได้พบเค้ามูลร่องรอยความเป็นมาของวรรณกรรมพระมัลลย์เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย เนื่องจากได้ค้นพบต้นฉบับคัมภีร์มธุรสวาหินี (รสวาหินี) ซึ่งเป็นที่มาของเค้าโครงเรื่องพระมัลลย์ และพบจารึกพม่าที่ใกล้เมืองมะละแหม่ง มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงการเทศนาเรื่องพระมัลลย์ในวันขึ้น 14 ค่ำ เทศนาเวสสันดรชาดกในวันขึ้น 15 ค่ำ และเทศนาธรรมจักกัปปวัตตนสูตรในวันแรม 1 ค่ำ เดือนมถุคสิระ (เดือนอ้าย ราวเดือนธันวาคม) ระบุปี พ.ศ.1744⁶

⁴แสง มณวิฑูร, ผู้แปล, รสวาหินี เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2513), 141 – 169.

⁵สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลชยเทวัตเถรวตฺต : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 27 - 28.

⁶Eugene Denis, “L’ Origin Cingalaise ’ du P’rah Malay,” 332, 335, 337. อ้างถึงใน สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลชยเทวัตเถรวตฺต : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 34. ; วัฒนา ฒ นคร, “ลักษณะร่วมของพระมัลลย์ในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมัลลย์คำหลวง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี เปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 29.

จากจารึกพม่าซึ่งพรรณนาถึงการเทศนาเรื่องพระมาลัยก่อนการเทศนาเรื่องเวสสันดรชาดก มีสาระสำคัญทำนองเดียวกับเรื่องพระมาลัยที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในแถบประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทย โดยมีความสัมพันธ์กับประเพณีฟังเทศน์มหาชาติที่ปรากฏอยู่ในทุกภูมิภาค ซึ่งกำหนดให้มีการเทศนาเรื่องพระมาลัยก่อนการเทศน์มหาชาติเช่นเดียวกัน เป็นหลักฐานทำให้สันนิษฐานได้ว่า เรื่องราวของพระมาลัยมีจุดเริ่มต้นแห่งการวิวัฒนาการในประเทศพม่าตั้งแต่ก่อน พ.ศ.1744 ทั้งนี้เชื่อว่าเรื่องพระมาลัยซึ่งแต่งขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศพม่า น่าจะแต่งขึ้นเป็นผลงานวรรณกรรมภาษาบาลี ซึ่งอาจกำหนดระยะเวลาในการแต่งได้กว้างๆ ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 16 - 18 อันเป็นช่วงยุคทองแห่งการสร้างสรรค์วรรณคดีบาลีในประเทศพม่า⁷

สุภาพรรณ ณ บางช้าง วิเคราะห์ว่าผลงานเรื่องพระมาลัยที่แต่งขึ้นในประเทศพม่า น่าจะเป็นผลงานขนาดเล็ก มีเรื่องราวสั้นๆ ในลักษณะที่เรียกว่า “พระสูตร” โดยน่าจะเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า “มาเลยยสูตร”

ที่มาของชื่อ “มาเลยยสูตร” ปรากฏเค้าเงื่อนอยู่ในรายชื่อคัมภีร์ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไททรงระบุไว้ในบานแผ่นทองไตรภูมิพระร่วง ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ.1888 โดยมีชื่อคัมภีร์ “พระปาเลยยกะ” ปรากฏอยู่ เข้าใจว่า “พระปาเลยยกะ” คือ “พระมาเลยยกะ” หรือ “พระมาเลยยะ” ดังนั้นโดยอาศัยหลักฐานจากไตรภูมิพระร่วงดังกล่าว ทำให้สันนิษฐานกลับไปได้ว่าวรรณกรรมพระมาลัยที่แต่งขึ้นครั้งแรกในประเทศพม่าน่าจะเรียกว่า “มาเลยยสูตร”

เรื่องราวของพระสูตรดังกล่าวนี้ คงได้เผยแพร่มาสู่ประเทศไทยผ่านอาณาจักรล้านนาทางภาคเหนือ และแพร่กระจายไปสู่ภูมิภาคอื่นของประเทศไทย โดยเฉพาะสุโขทัย แล้วผ่านไปยังประเทศกัมพูชาทางหนึ่ง และจากอาณาจักรล้านนาผ่านไปสู่อณาจักรล้านช้างหรือประเทศลาวทางหนึ่ง จึงปรากฏเรื่องราวแพร่หลายทั่วไปในดินแดนดังกล่าว

ผลงานเรื่อง “มาเลยยกะ” ของพม่า เชื่อว่าเป็นต้นแบบมีอิทธิพลก่อให้เกิดการแต่งคัมภีร์ “มาเลยยเทวดีเถรวัดดู” หรือ “มาลัยสูตร” ในประเทศไทยในเวลาต่อมา⁸

2. คัมภีร์มาเลยยเทวดีเถรวัดดู เป็นวรรณกรรมบาลี พบต้นฉบับคัมภีร์ใบลานจารด้วยอักษรขอมในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก⁹ สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในดินแดนประเทศไทย

⁷สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสาขพระสูตรต้นฉบับที่แต่งในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), 317.

⁸เรื่องเดียวกัน, 317 - 318.

⁹คัมภีร์ดังกล่าว มีชื่อเรียกต่างๆ กัน ได้แก่ มาเลยยสูตร มาเลยยวัดดู มาเลยยเทวดีเถรวัดดู มาเลยยเทวดีเถรวัดดู มาเลยยเทวดีเถรวัดดู มาลัยสูตร มาลัยวัดดู มาลัยเถร มาลัยเทวเถร มาลัยยเทวเถร

เนื่องจากภาษาบาลีในคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตตแสดงลักษณะภาษาบาลีแบบไทยอย่างชัดเจน¹⁰ จากการศึกษาวิเคราะห์ของสุภาพร มากแจ้ง สามารถจำแนกต้นฉบับคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตตได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก มีบทปณามคาถา (บทบูชาพระรัตนตรัย) ไม่มีรายละเอียดของเนื้อหาเพิ่มเติม ลักษณะภาษาบาลีไม่วิปลาส และมีคัมภีร์ที่ปณีฎีกา ซึ่งระบุชื่อผู้แต่ง คือ “พระพุทธรวิลาส” เขียนขยายความ กลุ่มที่สอง ไม่มีบทปณามคาถา มีรายละเอียดของเนื้อหาเพิ่มเติม มีลักษณะภาษาบาลีวิปลาส ไม่มีคัมภีร์ที่ปณีฎีกาขยายความ¹¹

สุภาพรรณ ณ บางช้าง ให้ความเห็นว่าคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตตซึ่งแต่งขึ้นในประเทศไทยครั้งแรก น่าจะมีเนื้อหากระชับรัดกุม ไม่มีรายละเอียดเพิ่มเติม ลักษณะภาษาไม่วิปลาส โครงสร้างเนื้อหาสมบูรณ์ คือ เริ่มต้นจากบทปณามคาถา ซึ่งมีลักษณะร่วมกับคัมภีร์ส่วนใหญ่ที่แต่งขึ้นในล้านนา เหตุนี้คัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตตจึงน่าจะแต่งขึ้นเป็นครั้งแรกในล้านนาโดยภิกษุชาวล้านนา เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยที่มีการสร้างสรรค์วรรณกรรมบาลีขึ้นเป็นจำนวนมาก ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – พุทธศตวรรษที่ 21 โดยได้รับอิทธิพลด้านแนวสาระมาจากผลงานเรื่องมาเลย์ยกะที่แต่งขึ้นในพม่าระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 16 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งได้รับแนวคิดมาจากนิทานเรื่องจูลคัลละในคัมภีร์สหัสวัตตูปกรณ์ของลังกาอีกทีหนึ่ง¹²

คัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตตที่แต่งในล้านนา มีคัมภีร์มาลัยยวัตตที่ปณีฎีกาแต่งโดยพระพุทธรวิลาสขยายความ คัมภีร์ฎีกาคงกล่าวคงแต่งขึ้นระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เพราะอ้างถึงคัมภีร์วิสุทธีมคคคณฐีที่แต่งขึ้นในพม่าราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22¹³ คัมภีร์มาลัยยวัตตที่ปณีฎีกามีอิทธิพลก่อให้เกิดการปรับปรุงคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตตของเดิมด้วยการนำสาระบางเรื่องจากที่ปณีฎีกาเพิ่มเติมเข้าไป อาทิเช่น การแสดงรายละเอียดของภาพนรก การเปรียบเทียบลักษณะของพระมาลัยกับพระโมคคัลลานะ การเปรียบเทียบพระบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยกับพระโพธิสัตว์พระองค์อื่นๆ¹⁴ คัมภีร์มาเลย์ยเทวดเร

มาลัยยเทวดเรวัตต มาลัยยเทวดเรวัตต และมาลัยยเทวดเรวัตต ดู สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลย์ยเทวดเรวัตต : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 5 – 6. ; สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, 321.

¹⁰สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลย์ยเทวดเรวัตต : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 24 – 25.

¹¹เรื่องเดียวกัน, 36 - 39.

¹²สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, 319.

¹³M.H. Bode, The Pali Literature of Burma (London : Royal Asiatic Society, 1909), 47. อ้างถึงในสุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, 319 – 320.

¹⁴เรื่องเดียวกัน, 325.

วัตถุลบับที่ได้รับการขยายเพิ่มเติมเนื้อความ ได้แก่ กลุ่มที่ไม่มีบทปณามคาถา ซึ่งคงเกิดขึ้นในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 การวิวัฒน์นี้สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในอยุธยา เพราะคัมภีร์ฉบับขยายความมีอิทธิพลต่อเรื่อง “พระมาลัยคำหลวง” พระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร ที่แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2281¹⁵

เนื้อหาสาระของคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตฤ เน้นให้เห็นถึงสารัตถธรรมอันเป็นแก่นเรื่องของพระมาเลย์ยะ ดังผู้แต่งได้ระบุแนวคิดในการแต่งไว้ในอารัมภกถาในตอนต้นของคัมภีร์ว่า “เพื่อกล่าวเรื่องพระมาลัยอันเป็นที่เลื่อมใสของชนทั้งมวล อันมีนัยวิจิตรอย่างยิ่งโดยย่อ” แสดงถึงความตั้งใจของผู้แต่งที่จะนำเรื่องราวอันเป็นคตินิยมของประชาชนทั่วไปในสมัยของตน ซึ่งอาจมีการรับรู้และการเผยแพร่ในลักษณะที่มีรายละเอียดต่างๆ กัน มากล่าวให้กระชับชัดเจน

การนำเสนอเริ่มต้นด้วยบทปณามคาถาร้อยกรองสั้นๆ ต่อด้วยเนื้อเรื่องที่พรรณนาด้วยสำนวนร้อยแก้ว มีคาถาแทรกในส่วนที่แสดงคำพูดหรือเหตุการณ์สำคัญ แล้วจบลงด้วยการระบุชื่อเรื่อง และความปรารถนาผลอานิสงส์ในการแต่งเป็นประโยชน์ร้อยแก้วอย่างสั้นๆ เนื้อเรื่องมีลักษณะกระชับรัดกุม ไม่แสดงรายละเอียดของฉากและเหตุการณ์ มุ่งแสดงเนื้อหาหลัก คือ การแสดงสารธรรมในระดับศีลธรรม อันว่าด้วยเรื่องของกรรมดีกรรมชั่ว และผลแห่งกรรมดีกรรมชั่ว โดยให้ความสำคัญเป็นพิเศษในเรื่องของกรรมดีและอานิสงส์แห่งกรรมดี โดยเฉพาะทางด้านการให้ทานและการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนเน้นถึงการปฏิบัติตนเพื่อให้ได้เกิดในสมัยของพระศรีอาริยมตไตรย

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 คัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตฤ มีการแทรกเนื้อหาวิจิตรเพิ่มเติมขึ้น ทำให้เนื้อเรื่องยืดยาวไปบ้าง อย่างไรก็ตามเนื้อหาที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่มีไม่มากนัก จึงไม่มีผลทำให้คุณค่าและคุณลักษณะสำคัญของคัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตฤที่แต่งในครั้งแรกเสียไป¹⁶ โดยคงสารัตถะที่เน้นถึงกรรมดีและผลของกรรมดีเป็นสำคัญ

คัมภีร์มาเลย์ยเทวดเรวัตฤเท่าที่พบหลักฐานในท้องถิ่นภาคกลาง ต้นฉบับซึ่งมีอายุเก่าแก่ที่สุด ได้แก่ ฉบับชาติทิพย์ ไม้ประดับธรรมดา เก็บรักษาในหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ หิ้ง 25 ชั้นที่ 1/1 ประวัตติคมได้จากวัดชีสอิน จังหวัดเพชรบุรี ไม่มีจารึกปีสร้าง การตีความอายุสมัยศึกษาจากลักษณะอักษรซึ่งเทียบได้กับคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ที่จารขึ้นในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ประมามณ พ.ศ.2158 และจากการเปรียบเทียบขนาดลาน เท่ากับใบลานในสมัยพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ.2163 และมีการจาร 5 บรรทัดเช่นกัน จึงสันนิษฐานว่าจารขึ้นระหว่างปลายรัชกาลสมเด็จพระ

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 320.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 323 – 324.

เอกาทศรถและต้นรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม คือ ระหว่าง พ.ศ.2158 - 2163¹⁷ คัมภีร์ฉบับนี้มีความวิปลาสดลาดเคลื่อนมากทั้งเนื้อความและไวยากรณ์ ทั้งนี้คงเป็นฉบับคัดลอกต่อมาจากคัมภีร์ซึ่งมีมาแต่ก่อน ดังนั้นคัมภีร์มาเลขยเทวดฤตฤซึ่งแต่งขึ้นในล้านนา จึงน่าจะแพร่หลายเข้ามายังภาคกลางแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา

3. **คัมภีร์มาลัยยวัตฤทีปนีฎีกา**¹⁸ เรียกกันเป็นพื้นว่า “ฎีกามาลัย”¹⁹ แต่งขึ้นเป็นวรรณกรรมภาษาบาลี เพื่อใช้เป็นหนังสือคู่มืออธิบายความคัมภีร์มาเลขยเทวดฤตฤหรือมาลัยสูตร²⁰ ต้นฉบับเป็นคัมภีร์ใบลานจารอักษรขอมจำนวน 2 ผูก ผูกที่ 1 เรียกว่า “ฎีกาปฐมมาลัยทีปนี” อธิบายความคัมภีร์มาเลขยเทวดฤตฤตั้งแต่บทปณามคาถา ไปจนถึงเรื่องของเหล่า เทพยดาซึ่งเสด็จมาบูชาพระเจดีย์จุฬามณี ระบุชื่อผู้แต่งไว้ในตอนท้ายว่า “พระนันทปัญญาโณ” เป็นผู้แต่ง²¹ และคัมภีร์ผูกที่ 2 เรียกว่า “ฎีกาทุศิตมาลัยยวัตฤทีปนี” อธิบายความเรื่องพระบรมโพธิสัตว์ศรีอาริยมตไตรย ท้ายคัมภีร์กล่าวว่ “พระพุทธวิลาส” ผู้มีพรรษา 3 เป็นผู้รจนา²² ประวัติความในการแต่งคัมภีร์มาลัยยวัตฤทีปนีฎีกาไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่จากเนื้อความซึ่งได้อ้างถึงคัมภีร์สำคัญหลายเล่ม²³ เล่มหนึ่งคือคัมภีร์วิสุทธีมคคณฐิติที่แต่งขึ้นในพม่าราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22²⁴ เหตุนี้คัมภีร์มาลัยยวัตฤทีปนีฎีกาจึงควรแต่งขึ้นหลังจากนั้น นอกจากนี้ คัมภีร์มาลัยยวัตฤทีปนีฎีกายังน่าจะเป็นต้นเค้าของคัมภีร์มาเลขยเทวดฤตฤฉบับเพิ่มเติมเนื้อหา ซึ่งได้มี อิทธิพลต่อสาระในพระมาลัยคำหลวงที่เจ้าฟ้าธรรมมาธิเบศร์ทรงนิพนธ์ขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เมื่อ พ.ศ.2281 ด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้อย่างกว้างๆ ว่าคัมภีร์มาลัยยวัตฤทีปนีฎีกาควรแต่งขึ้นเมื่อประมาณช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงราวต้นพุทธศตวรรษที่ 23²⁵

¹⁷สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลขยเทวดฤตฤ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 8 - 9.

¹⁸คัมภีร์ดังกล่าวมีชื่อเรียกต่างๆ กัน คือ มาลัยทีปนีฎีกา มาเลขยฎีกา มาเลขยทีปนี มาเลขยทีปนีฎีกา มาเลขยสุดตฎีกา มาเลขยสุดตทีปนีฎีกา มาเลขยสุดตฎีกาทีปนี มาเลขยวัตฤทีปนีฎีกา มาเลขยเทวดฤทีปนีฎีกา มาลัยยเทวดฤทีปนีฎีกา และมาเลขยเทวดฤทีปนีฎีกา อ้างถึงใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, 476.

¹⁹เรื่องเดียวกัน, 472.

²⁰สวาท เหล่าอุด, ผู้ปริวรรต ชำระ แปล และเรียบเรียง, “ฎีกามาลัยทีปนี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ,” (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), (ก). (อค์สำเนา)

²¹เรื่องเดียวกัน, 78.

²²เรื่องเดียวกัน, 138.

²³อ้างอิงคัมภีร์พระสูตรและพระอรรถกถาต่างๆ จำนวน 20 เล่ม อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, (ค) – (ง).

²⁴คูเชิงอรธที่ 13

²⁵สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการวรรณคดีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย, 473 - 474.

สุภาพรณ ฌ บางช้าง สันนิษฐานว่าคัมภีร์มาลัยยวัตตฤทีปนีฎีกาแต่งขึ้นที่อยุธยา เพราะเหตุว่า สมัยที่เชื่อว่าการแต่งคัมภีร์ดังกล่าวขึ้นระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นช่วงที่บ้านเมืองทางล้านนาเกิดความระส่ำระสายเนื่องจากการสงครามกับประเทศพม่า จึงไม่น่าจะเป็นระยะเวลาในการแต่งคัมภีร์บาลี ส่วนทางอยุธยามีช่วงเวลาที่ดีเป็นยุคทองทางพระพุทธศาสนาและวรรณศิลป์ ประกอบกับลักษณะทางภาษา คำว่า “มาลัยย” ในชื่อคัมภีร์ ที่ปรากฏระบุดังกล่าวอ้างอยู่ในต้นฉบับตอนต้นและท้ายเรื่อง รวมถึงคำอธิบายได้เขียนชื่อ “มาลัยย” เป็น “มาลัยย” โดยตลอด²⁶ อันเป็นการออกเสียงตามการออกเสียงอย่างไทย ซึ่งปกติคัมภีร์ที่แต่งในล้านนาไม่เขียนตามการออกเสียงอย่างไทย โดยเฉพาะในการตั้งชื่อคัมภีร์ แต่พบลักษณะดังกล่าวในผลงานบาลีฝ่ายอยุธยา อนึ่งสำนวนบาลีในคัมภีร์มาลัยยวัตตฤทีปนีฎีกามีลักษณะของสำนวนไทยมาก จนแตกต่างไปจากภาษาบาลีในล้านนา จากหลักฐานดังกล่าวนำไปสู่ข้อสันนิษฐานว่า คัมภีร์มาลัยยวัตตฤทีปนีฎีกา ผลงานของพระนันทปัญญาและพระพุทธรวิลาส น่าจะแต่งขึ้นในอยุธยา ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 23²⁷

คัมภีร์มาลัยยวัตตฤทีปนีฎีกา ปัจจุบันพบมี 2 สำนวน สำนวนแรกแต่งเป็นภาษาบาลี มีจำนวน 2 ผูก เป็นผลงานของพระนันทปัญญา และพระพุทธรวิลาส ลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้วผสมกับร้อยกรอง ใช้ถ้อยคำที่สละสลวยเหมาะแก่เนื้อหาและหลักภาษา เนื้อหาเป็นการนำเอาคำศัพท์ที่สำคัญและยุ่งยากในคัมภีร์มาลัยยเทวคเณรวัตตฤหรือมาลัยสูตรมาวิเคราะห์หรืออธิบายขยายความ โดยนำหลักฐานในพระไตรปิฎก รวมทั้งอรรถกถาและคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาอ้างอิงเพื่อให้เกิดความยอมรับในเรื่องที่อธิบาย โดยเริ่มต้นจากบทบูชาพระรัตนตรัยตามแบบของบทประพันธ์ภาษาบาลีทั่วไปที่มักกล่าวคำนอบน้อมพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงยกศัพท์จากมาลัยสูตรขึ้นมาอธิบายตามลำดับ เพื่อให้เกิดความชัดเจนและสมจริงยิ่งขึ้น²⁸

สำนวนที่ 2 ต้นฉบับเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์อักษรขอม ภาษาบาลี – ไทยโบราณ จำนวน 7 ผูก ลักษณะเป็นการแปลแบบร้อย คือ ยกศัพท์บาลีขึ้นเป็นบทตั้ง แล้วอธิบายความตามศัพท์หรือแปลเกินความไปจากบทตั้ง สำนวนหลังไม่ปรากฏนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง นายสวาท เหล่าอูด ผู้ปริวรรต ชำระและแปลความคัมภีร์ฎีกามาลัย ให้ความเห็นว่ ฎีกามาลัยสำนวนนี้ น่าจะ

²⁶จากการตรวจสอบในตัวต้นฉบับพบว่า ในตอนต้นกล่าวถึงชื่อคัมภีร์อย่างสั้นๆ เพราะจำกัดในรูปแบบฉันทลักษณ์ว่า “มาลัยยทีปนี” และในตอนท้ายผู้แต่งระบุชื่อคัมภีร์ว่า “มาลัยยวัตตฤทีปนีฎีกา” อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, 476.

²⁷เรื่องเดียวกัน, 474 - 475.

²⁸สวาท เหล่าอูด, ปริวรรต ชำระ แปลและเรียบเรียง, “ฎีกามาลัยทีปนี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ,” (ง).

เรียกว่า “อนุฎีกา”²⁹ ซึ่งแต่งขึ้นอธิบายความฎีกาอีกชั้นหนึ่ง เพราะมีความอธิบายยืดยาว ไม่อ้างอิงที่มา ต่างจากสำนวนแรก เห็นได้ชัดว่าฎีกามาลย์สำนวนหลังนี้ได้วิวัฒน์ขึ้นจากฎีกามาลย์สำนวนแรก จึงควรแต่งขึ้นอย่างรวดเร็วที่สุดในกลาง - ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นมา

4. พระมัลย์คำหลวง จัดว่าเป็นวรรณคดีที่สำคัญเรื่องหนึ่งในสมัยอยุธยา โดยมากเชื่อว่าเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร มีข้อความระบุว่าแต่งสำเร็จเมื่อ วันพฤหัสบดี แรม 7 ค่ำ เดือน 5 ปีมะเมีย พ.ศ.2280 ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 10 เมษายน พ.ศ.2281³⁰ ลักษณะการประพันธ์แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ส่วนใหญ่เป็นร้อยสุภาพ แทรกด้วยโคลงสี่สุภาพ ลักษณะการประพันธ์ มีการยกศัพท์บาลีตั้ง แล้วแปลขยายความเป็นภาษาไทยแต่งเป็นร้อยสุภาพสลับกันไปเรื่อยๆ เนื้อหาของพระมัลย์คำหลวง เชื่อว่าได้รับแรงบันดาลใจจากคัมภีร์มัลย์ยัตถุทีปนีฎีกาที่แต่งขึ้นอธิบายความคัมภีร์มาเลย์ยทเวตเถรวัตถุอีกทีหนึ่ง³¹ โดยมีเนื้อหาแทรกเพิ่มเติมขึ้นจากคัมภีร์มาเลย์ยทเวตเถรวัตถุบางประการ อาทิ การเทียบฤทธิ์พระมัลย์กับพระโมคคัลลานะ การเพิ่มรายละเอียดจากนรกภูมิ การเปรียบเทียบการบำเพ็ญพระบารมีของพระโพธิสัตว์ 3 ประเภท การเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับยุคพระศรีอารีย์ อาทิ เรื่องต้นกามพฤษ์ เรื่องปัญจมหาวิโลก คือ การเลือก 5 ประการก่อนการจุติของพระโพธิสัตว์ศรีอารีย์เมตไตรย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เพิ่มเข้ามาใหม่มีไม่มากนักสาระสำคัญของเรื่องยังคงเน้นให้เห็นถึงกรรมดีและผลของกรรมดี ยิ่งกว่ากรรมชั่วและผลของกรรมชั่ว โดยบรรยายถึงความทุกข์ในนรกเป็นส่วนน้อย แต่พรรณนาถึงความรื่นรมย์อันเป็นผลของกุศลกรรมไว้อย่างละเอียด³²

ด้านการใช้ภาษา พระมัลย์คำหลวงได้รับการยกย่องในคุณค่าด้านวรรณศิลป์ คำศัพท์ที่ใช้ มีทั้งภาษาบาลี สันสกฤต และภาษาเขมร ส่วนมากใช้ศัพท์สูงแทบทุกวรรค มีการเล่นเสียงเล่นคำอย่างไพเราะและได้ความหมาย แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมีความรู้ในภาษาบาลีและสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง จึงสามารถเลือกสรรคำให้ได้ทั้งรสคำและรสความ เห็นได้ชัดว่าผู้แต่งไม่ใช่กวีชาวบ้าน และมีได้แต่งขึ้นสำหรับชาวบ้าน หากแต่ผู้แต่งน่าจะเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต ซึ่งมีความรู้ด้านอักษรศาสตร์เป็นอย่างดี และน่าจะเขียนขึ้นเพื่อใช้สวดในพิธีหลวง³³

²⁹ เรื่องเดียวกัน, (จ).

³⁰ จันทรศิริ แทนมณี, “พระมัลย์กลอนสวดฉบับเพชรบุรี,” เอกสารการวิจัย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเพชรบุรี, 2534, 12. (อัดสำเนา)

³¹ ประคอง มินมานเหมินท์, “พระมัลย์คำหลวง,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง 9 (2542) : 4167.

³² ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, วรรณกรรมศาสนา (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), 94.

³³ ประคอง มินมานเหมินท์, “พระมัลย์คำหลวง,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง : 4167, 1469.

พระมัลลย์คำหลวง จึงนับเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 คัมภีร์มาเลขยเทววัตถุได้แพร่หลายจากล้านนามายังภาคกลาง จนเกิดคตินิยมนับถือเรื่องพระมัลลย์โดยทั่วไปในหมู่ชนทุกระดับ จนกระทั่งมีการนำเรื่องพระมัลลย์มาแต่งขึ้นเป็นวรรณคดีของราชสำนัก³⁴

5. พระมัลลย์กลอนสวด ในสมัยอยุธยามีการนำเอาเรื่องราวของพระมัลลย์มาแต่งเป็นกลอนสวด กล่าวคือ วรรณกรรมคำกาพย์ที่นำมาอ่านเป็นทำนองสวด แต่งด้วยกาพย์ชนิดต่างๆ³⁵ เรียกว่า “พระมัลลย์กลอนสวด” หรือ “พระมัลลย์คำสวด”

พระมัลลย์กลอนสวด มีลักษณะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน แต่งขึ้นเป็นสำนวนสำหรับชาวบ้าน เขียนไว้ในรูปบทหรือกรองประเภทคำฉันท์และกาพย์ เพื่อให้เข้ากับทำนองสวด มีการใช้ถ้อยคำสละสลวย เน้นการเล่นสัมผัสอักษรภายในวรรค ทำให้เกิดความไพเราะ ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นคำสั้นๆ เรียบง่าย ใช้ภาษาธรรมดาสามัญ ทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาเรื่องราวได้โดยสะดวก³⁶ ผู้แต่งพระมัลลย์กลอนสวดเป็นกวีนิพนธ์ อาจเป็นพระภิกษุ ข้าราชการ หรือชาวบ้านไม่ปรากฏชัด แต่ทั้งนี้คงเป็นปัญญาชนผู้มีความรู้ด้านภาษาไทยและภาษาบาลีเป็นอย่างดี

พระมัลลย์กลอนสวดฉบับต่างๆ ในท้องถิ่นภาคกลางมีถ้อยคำสำนวนใกล้เคียงกัน ทั้งนี้คงเกิดจากการคัดลอกจากต้นฉบับที่นับถือว่ามีสำนวนดีสืบต่อกันมา จากความเชื่อว่าการสร้างหรือการคัดลอกหนังสือธรรมเป็นการกุศลอย่างหนึ่ง ระยะเวลาในการแต่งพระมัลลย์กลอนสวดไพศาล เชาวดี ให้ข้อสันนิษฐานจากการศึกษาโดยพิจารณาด้านอักขรวิธีว่า แต่งขึ้นในช่วงอยุธยาตอนต้น ประมาณ พ.ศ.2025 – 2170³⁷ ส่วน เจษฎ์ ปริชานนท์ ให้ความเห็นต่างออกไป โดยสันนิษฐานว่า แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายในราวสมัยพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ.2275 – 2301)

³⁴ ประมิตน์ จารุวรรณ, “พระมัลลย์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง : 4155.

³⁵ ศรีศิลป์ บุญขจร, “กลอนสวด,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง 1 (2542) : 186.

³⁶ ชฎาลักษณ์ สรรพานิช, “พระมัลลย์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), 140.

³⁷ ไพศาล เชาวดี, “พระมัลลย์คำสวด : วรรณกรรมชาวบ้าน,” โครงการสังสรรค์วรรณภาษาและวรรณกรรม เอกสารทางวิชาการ ฉบับที่ 1 ปีการศึกษา 2522 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน อ่างอิงโน วัฒนา ณ นคร, “ลักษณะร่วมของพระมัลลย์ในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมัลลย์คำหลวง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 7 – 8.

เมื่อเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงพระนิพนธ์พระมัลลย์คำหลวง³⁸ อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานหนังสือพระมัลลย์กลอนสวดฉบับเก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบัน คือ เล่มสมุดไทยฉบับของ “ท่านดารอดท่านยายสังสร้างไว้” มีอายุการสร้างระบุในตอนท้ายว่า “สาเรศบาย 3 โมง ในแวงวัน 7 เดือน 10 ปีเถาะ สัปดาห์ จุลศักราชพันร้อย พระวสา” เข้าใจว่าเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ.2281 ในสมัยพระเจ้าบรมโกศ³⁹ ก็มีอายุอยู่เพียงสมัยอยุธยาตอนปลายเท่านั้น อย่างไรก็ดี หนังสือพระมัลลย์กลอนสวดเชื่อว่าอาจแต่งขึ้นก่อนพระมัลลย์คำหลวง ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2153 – 2171) ดังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในตำนานเพลงยาวกลบทว่า พระเจ้าทรงธรรมมีพระราชดำริให้จัดประเพณีการอ่านหนังสือสวดที่เรียกว่า “สวดไอ้อั้ววิหาราย” จึงอาจจะโปรดเกล้าฯ ให้แต่งกาพย์ชาดกเรื่องต่างๆ เพิ่มเติมขึ้นอีกมาก จนเกิดประเพณีนิยมแต่งหนังสือสวดอย่างแพร่หลาย จึงอาจเป็นไปได้ว่าพระมัลลย์กลอนสวดได้เริ่มแต่งขึ้นในสมัยนั้น⁴⁰ จากหลักฐานดังกล่าว ระยะเวลาในการแต่งพระมัลลย์กลอนสวดจึงควรกำหนดอยู่ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 22 - พุทธศตวรรษที่ 23

เนื้อหาของพระมัลลย์กลอนสวด เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์มัลลย์ยัตถุทีปนีฎีกา โดยมีลักษณะขยายความขึ้น แบ่งออกเป็น 3 ภาค คือภาคนรก ภาคสวรรค์ และภาคพระศรีอารีย์ การดำเนินเรื่อง ภาคแรกเริ่มต้นด้วยบทบูชาพระรัตนตรัย จากนั้นจึงเริ่มเรื่องประวัติพระมัลลย์กระทำอุทธีไปยังสวรรค์และนรก แสดงรายละเอียดของภavnรก โดยพรรณนาถึงสัตว์นรกประเภทต่างๆ และบาปกรรมที่ทำให้ในโลกมนุษย์อย่างพิสดาร ภาคที่สองเริ่มเรื่องตั้งแต่พระมัลลย์ออกบิณฑบาต พบชายเจ็ดใจถวายบัว 8 ดอก อันเป็นมูลเหตุให้พระมัลลย์ไปยังเทวโลกเพื่อบูชาพระจุฬามณี จึงได้พบและสนทนาธรรมกับพระอินทร์ และภาคที่สาม พระมัลลย์ได้พบกับพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรย และได้นำเทวโองการของพระบรมโพธิสัตว์มาแจ้งแก่มนุษย์

พระมัลลย์กลอนสวดมีเนื้อความแทรกเพิ่มเติมขึ้นจากคัมภีร์มาเลยเขตต์เถรวัตถุและพระมัลลย์คำหลวงอย่างมาก โดยเฉพาะเนื้อความภาคนรกตอนที่กล่าวถึงสัตว์นรกและเปรตต่างๆ เนื้อความที่เพิ่มเติมขึ้นนี้อ้างไว้ในบทประพันธ์ว่ามีที่มาจากพระไตรปิฎกตามความในคัมภีร์ ขุททกนิกายและอังคุตตรนิกาย⁴¹ ความที่แทรกเสริมขึ้นอย่างพิสดารทำให้แก่นสาระของเรื่องมัลลย์

³⁸เจษฎ์ ปรีชานนท์, มัลลย์กลอนสวด, 2522, 11. อ้างถึงใน จันทร์ศิริ แทนมณี, “พระมัลลย์กลอนสวดฉบับเพชรบุรี,” 13.

³⁹ชนิด อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, 27.

⁴⁰พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “วรรณกรรมกลอนสวด,” ศิลปากร 40, 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2540) : 121. ; ประมินทร์ จารูร, “พระมัลลย์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง : 4154.

⁴¹ชฎาลักษณ์ สรรพานิช, “พระมัลลย์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์,” 72 – 77.

สูตรเปลี่ยนแปลงไป มิได้มุ่งเน้นให้เห็นถึงเฉพาะผลของกุศลกรรมที่นำไปสู่ความสุขสบายในเทวโลกและโลกยุคพระศรีอารีย์เท่านั้น แต่ยังเน้นให้เห็นถึงผลของกุศลกรรมอันนำไปสู่อบายภูมิ โดยให้ความสำคัญกับเนื้อหาภาคนรกและภาคสวรรค์โดยเท่าเทียมกัน

6. นิทานพระมาลัย⁴² คือ คัมภีร์ฎีกามาลัยสำนวนเรียบเรียงขึ้นในชั้นหลัง โดยไม่ปรากฏนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง วรรณกรรมพระมาลัยสำนวนนี้ ควรเรียกว่า “อนุฎีกามาลัย” เนื่องจากแต่งขึ้นขยายความฎีกามาลัย ซึ่งมีหลักฐานว่าแต่งขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ดังนั้นจึงอาจแต่งขึ้นในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 23 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

ต้นฉบับนิทานพระมาลัยแต่งเป็นภาษาไทย มีการยกศัพท์บาลีขึ้นตั้ง และแปลความตามศัพท์ หรือแปลขยายความยืดยาวออกไปจนเกินศัพท์ เนื้อหาที่แทรกเพิ่มเติมเข้ามา นำมาจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและคัมภีร์ต่างๆ ที่อ้างอิงถึงในฎีกามาลัย ทั้งนี้คงเรียบเรียงขึ้นจากฎีกามาลัยอีกชั้นหนึ่ง โดยมีเนื้อหาสาระการบรรยายความไปในทำนองเดียวกัน การดำเนินเรื่องเป็นไปในลักษณะปุจฉา วิสัชนา อาศัยการโต้ตอบซักถามระหว่างตัวละครสำคัญเป็นแนวทางในการดำเนินเรื่อง มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับข้อธรรมต่างๆ แทรกขยายเพิ่มเติมเข้าไปอีกมาก เป้าหมายในการแต่ง คงต้องการเรียงร้อยเรื่องราวในมาลัยสูตรเข้ากับฎีกามาลัย เน้นอธิบายคำและความในมาลัยสูตรให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่ออธิบายขยายความสาระในพุทธศาสนาที่น่าสนใจในด้านคตินิยม เพื่อส่งเสริมศรัทธาในพระพุทธศาสนา ให้คนเกรงกลัวในบาปกรรม หวังผลบุญ เกื้อหนุนการทำบุญทำทานและการปฏิบัติธรรมตามแบบชาวบ้าน เนื้อหามีการขยายความให้ความรู้ในเชิงปริยัติ เพิ่มเติมขึ้นทั้งภาคนรก ภาคสวรรค์ และภาคพระศรีอารียเมตไตรย

นิทานพระมาลัย ปรากฏต้นฉบับในหอสมุดแห่งชาติเพียงฉบับเดียว เรียกว่า พระมาลัยฎีกายสูตร เลขที่ 218/1-7 เดิมได้มาจากจังหวัดลพบุรี เป็นคัมภีร์ใบลานจำนวน 7 ผูก⁴³ อาจารย์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ในสมัยหลังมีผู้เรียบเรียงจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นคู่มือสำหรับนักเทศน์หรือธรรมกถึก มีสำนวนใกล้เคียงกับฉบับใบลาน จำนวนหลายฉบับ อาทิเช่น ฉบับ ศรีเงิน ป. เรียบเรียง พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ.2471 ใช้ชื่อว่า “ฎีกามาลัยสูตร” หรือ “มาลัยสูตร

⁴²คัมภีร์ฉบับจารใบลาน ตามใบปกเรียกว่า “พระมาลัยฎีกายสูตร” แต่ภายในเนื้อความตอนต้นเรียกว่า “มาลัยนิทาน” ในที่นี้เรียกว่า “นิทานพระมาลัย” ตามฉบับพิมพ์สำนวน มี ชูทอง ซึ่งแพร่หลายกว่าฉบับอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อจำแนกจากฎีกามาลัยสำนวนแรก ซึ่งแต่งโดยพระนันทปัญโญและพระพุทธรวิลาส ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 23

⁴³สวาท เหล่าอุดม, ปวีรรต ชำระ เรียบเรียง, “พระมาลัยฎีกายสูตร,” 2547. (อัครา)

สงเคราะห์”⁴⁴ ฉบับ อริยธรรม ป. พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกราวปี พ.ศ.2478 ใช้ชื่อว่า “ฎีกามาลัยเทวสูตรพิสดาร”⁴⁵ และฉบับ มี ชูทอง พิมพ์ครั้งแรกในปีใดไม่ทราบแน่ชัด (ฉบับพิมพ์เผยแพร่ที่พบเก่าที่สุดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2508) ใช้ชื่อว่า “มาลัยเทพนิทาน ฎีกามาลัยเทวสูตร”⁴⁶ บ้าง หรือ “นิทานพระมาลัย”⁴⁷ บ้าง

7. พระมาลัยสูตรสำนวนเทศนา แต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว สลับกับคาถาภาษาบาลี⁴⁸ พบมีหลายสำนวน มีเนื้อความพิสดารต่างๆ กัน พบต้นฉบับจารใบลานตามวัดต่างๆ⁴⁹ สันนิษฐานว่าพระสงฆ์ผู้เป็นธรรมกถึกแต่งขึ้นเพื่อบรรยายธรรมสั่งสอนประชาชน ซึ่งนับว่าเป็นสำนวนที่เอื้อให้แทรกหัวข้อธรรมต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง ต่อมาผู้รู้ธรรมซึ่งคงเป็นชาววัดได้เรียบเรียงจดจารขึ้นเป็นแบบแผน เพื่อสืบทอดตัวอย่างทำนองเทศน์ไว้มิให้สูญ จึงมีเกิดมีสำนวนต่างๆ กันจำนวนมาก

พระมาลัยสำนวนเทศนา โดยมากนิยมแต่งเป็นทำนองเทศน์ปฐกา วิสัชนา 3 ธรรมาสน์ คือ การนิมนต์พระสงฆ์มาเทศนาเป็นทำนองเจรจาโต้ตอบกัน 3 องค์ องค์หนึ่งสมมติตนเป็นพระมาลัยเทวเถระ องค์หนึ่งสมมติตนเป็นท้าวสักกเทวราช องค์หนึ่งสมมติตนเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอาริยมตไตรย และนอกจากนี้ยังต้องรับหน้าที่เป็นตัวละครอื่นๆ อาทิ พระยายมราชและสัตว์นรก บางครั้งก็อาจมีการเทศน์ถึง 4 ธรรมาสน์ โดยเพิ่มหน้าที่พระยายมราชขึ้นอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย การเทศน์มีลักษณะโต้ตอบซักถามกันตามเรื่องมาลัยสูตร โดยกล่าวถึงเรื่องบาปบุญที่จะทำให้คนตกนรกและขึ้นสวรรค์ว่ามีอย่างไร และศาสนาของพระศรีอาริยมตไตรยบรมโพธิสัตว์เป็นอย่างไร⁵⁰ การเทศน์มาลัยสูตร นิยมเทศน์ในการบำเพ็ญกุศลอุทิศแก่ผู้ตาย เนื้อความในมาลัยสูตรเทศนาจึงมักเน้นให้เห็นถึงบาปบุญคุณโทษ โดยเฉพาะผลการประกอบกรรมชั่ว ทำให้คนนรกได้รับทุกข์เวทนาต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้โดยเชื่อว่าการให้ธรรมเป็นกุศลส่งผลให้ผู้ตายพ้นจากนรกไปสู่สุคติได้

⁴⁴ ศรีเงิน ป. [นามแฝง], หนังสือฎีกามาลัยสูตร หรือ มาลัยสูตรสงเคราะห์ เล่ม 1 (ม.ป.ท., 2471).

⁴⁵ อริยธรรม ป. [นามแฝง], ฎีกามาลัยเทวสูตรโดยพิสดาร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยมเชียงจงเจริญ, 2521).

⁴⁶ มี ชูทอง, พระฎีกา มาลัยเทวสูตร (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2508).

⁴⁷ มี ชูทอง, นิทานพระมาลัย (กรุงเทพฯ : บรรณศิลป์, ม.ป.ป.).

⁴⁸ วัฒนา ณ นคร, “ลักษณะร่วมของพระมาลัยในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมาลัยคำหลวง”, 4.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 231 - 304.

⁵⁰ สังคม ศรีราช, “มาลัยสูตร,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง 11 (2542) : 4971.

พระมัลลย์สำนวนเทศนาต้นฉบับโบราณ คงได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระมัลลย์กลอน สวด ฎีกามัลลย์ หรือนิทานพระมัลลย์ ซึ่งสอดแทรกเรื่องราวข้อมูลความรู้ข้อธรรมครอบคลุม อย่างกว้างขวาง อันเหมาะแก่ปฏิภาณโต้ตอบในการเทศนาแบบปุจฉา วิสัชนา ตัวอย่างสำนวน เทศนา อาทิ สำนวนของสำนักพิมพ์ ลูก ส. ธรรมภักดี ฉบับพิมพ์โบราณ เรียกว่า “พระมัลลย์ สุตร์เทศนา”⁵¹ เป็นต้น

สรุปพัฒนาการวรรณกรรมพระมัลลย์ในท้องถิ่นภาคกลาง วรรณกรรมพระมัลลย์ สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นครั้งแรกในประเทศพม่า เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 16 – 18 เป็นพระสูตร ขนาดสั้น เรียกว่า “มาเลยยสูตร” โดยได้รับแรงบันดาลใจนิทานเรื่อง “จุลคัลละ” ที่แต่งขึ้นใน ประเทศลังกาเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 14 ต่อมาได้แพร่หลายเข้ามาในดินแดนประเทศไทยทาง ล้านนาและสุโขทัยราวพุทธศตวรรษที่ 19⁵² มีอิทธิพลก่อให้เกิดการแต่ง “คัมภีร์มาเลยยเทวตเถร วัตถุ” ขึ้นในล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 20 – 21 คัมภีร์ดังกล่าวได้แพร่หลายมายังภาคกลาง ต่อมาพระนันทปัญญาและพระพุทธรวิลาส ภิกษุชาวอยุธยา ได้แต่ง “ฎีกามัลลย์” ขึ้นอธิบายความ ในคัมภีร์มาเลยยเทวตเถรวัตถุ เมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ฎีกามัลลย์มีอิทธิพลต่อการ ปรับปรุงเนื้อหาในวรรณกรรมพระมัลลย์ จากแก่นสาระของเรื่องที่เน้นให้เห็นถึงกรรมดีและผล ของกรรมดี โดยแสดงถึงการกุศลของเหล่าเทพดาในเทวโลกอย่างมากมา ได้มีการอธิบาย เพิ่มเติมถึงกรรมชั่วและผลของกรรมชั่วให้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น ดังแสดงถึงผลกระทบทำให้เกิดใน นครชุมต่างๆ ฎีกามัลลย์ได้เป็นแรงบันดาลใจให้กับวรรณกรรมสมัยต่อมาเป็นอันมาก อาทิ มีผล ต่อการปรับปรุงเนื้อหาของคัมภีร์มาเลยยเทวตเถรวัตถุโดยเพิ่มเนื้อหาวิจิตรมากยิ่งขึ้น ซึ่งต่อมาได้ ส่งอิทธิพลให้กับ “พระมัลลย์คำหลวง” ที่แต่งขึ้นใน พ.ศ.2281 ด้วย

วรรณกรรมที่แต่งขึ้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 23 ได้มีการพัฒนาเพิ่มเติมเนื้อหาขึ้น สืบเนื่องจากอิทธิพลของฎีกามัลลย์ อาทิเช่น “พระมัลลย์กลอนสวด” มีเนื้อหากล่าวถึงภาคสวรรค์ และภาคนรกอย่างเท่าเทียมกัน “นิทานพระมัลลย์” และ “พระมัลลย์สำนวนเทศนา” ที่อาจแต่งขึ้น ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 23 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ก็มีกรเพิ่มเติมเนื้อหาทั้งภาคนรก ภาค สวรรค์และภาคพระศรีอารียเมตไตรยให้มีความวิจิตรพิสดารมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้คงมีความสอดคล้อง เกี่ยวข้องกับประเพณีนิยมนำเอาคติเรื่องพระมัลลย์ซึ่งมีคติธรรมแสดงถึงผลบุญบาป มาเกี่ยวข้องกับ พิธีเนื่องในการตาย ได้แก่ พิธีศพและการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตายเป็นสำคัญ

⁵¹พระมัลลย์สุตร์เทศนา แสดงในหลักนรก สวรรค์ พระโหรสค์ตัวศรีอารียเมตตรัย สำหรับเทศน์คู่ประจำ พระอาราม 3 ธรรมมาสน์ (พระนคร : โรงพิมพ์ ลูก ส.ธรรมภักดี, 2504).

⁵²จากหลักฐานนามคัมภีร์ที่อ้างถึงในบานแผนกหนังสือไตรภูมิพระร่วง

อิทธิพลของเรื่องพระมาลัยต่อประเพณีและวิถีชีวิต

1. **บทบาทด้านความเชื่อทางศาสนา** เรื่องพระมาลัย หรือมาลัยสูตร มีอิทธิพลเหนือหัวใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยอย่างมากมาเป็นเวลาช้านาน โดยมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยในเรื่องนรก สวรรค์ บาป บุญ คุณ โทษ เช่นเดียวกับเรื่องไตรภูมิพระร่วง เรื่องราวดังกล่าวมีอิทธิพลน้อมนำใจให้บุคคลกระทำความดี ละเว้นจากกรรมชั่ว เพื่อผลความสุขสบายในโลกหน้า มีความเชื่อมั่นและรอคอยที่จะเกิดในศาสนาพระศรีอาริยมตไตรยอันเป็นสังคมในอุดมคติที่ก่อปรด้วยความสมบูรณ์พูนสุข เห็นได้จากเมื่อผู้เฒ่าผู้แก่บำเพ็ญกุศลใดใดก็มักตั้งความปรารถนาให้ได้เกิดในศาสนาพระศรีอารีย์⁵³ อันแสดงถึงความเชื่อเกี่ยวกับภพภูมิโลกนี้โลกหน้า ธรรมเนียมการกรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลไปให้กับผู้ตาย รวมทั้งการอนุโมทนาเพื่อรับส่วนผลบุญที่ผู้อื่นกระทำ ก็เข้าใจว่าคงได้เค้ามูลมาจากเรื่องนี้ เนื่องจากครั้งพระมาลัยลงไปโปรดสัตว์ในนรก ผูกเปรตได้ฝากข่าวมายังญาติพี่น้องให้ทำบุญแผ่ส่วนกุศลไปให้ ผูกเปรตได้อนุโมทนาในกุศลที่ญาติอุทิศให้ จึงพ้นจากนรกไปบังเกิดในเทวโลก⁵⁴

2. **บทบาทด้านประเพณี** พระมาลัยสูตร เป็นบ่อเกิดของความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับศาสนาหลายประการ อาทิเช่น

2.1 **ประเพณีเทศน์มหาชาติ** พระมาลัยสูตรเป็นที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติ ตามความเชื่อว่าพระศรีอาริยมตไตรยซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลต่อศาสนายุของพระศรีศากยมุนี มีเทวโองการสั่งพระมาลัยเถระให้แจ้งแก่นมนุษย์ว่า ผู้ใดปรารถนาจะพบกับศาสนาของพระองค์ ให้สดับเวสสันดรชาดกให้จบทั้ง 1,000 คาถาในหนึ่งวัน และให้บูชาธรรมด้วยประทีป รูป ธง นัตริ ดอกไม้ต่างๆ มีดอกบัว อุบล จงกลณี ราชพฤกษ์ และดอกผักตบให้ครบจำนวนสิ่งละพัน ที่มาของประเพณีดังกล่าวนี้ ยังอาจเห็นร่องรอยจากประเพณีตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) ของชาวล้านนาในเดือนยี่เพ็ง และการเอาบุญพระเวสส์ของชาวอีสานในเดือน 4 ซึ่งมีลักษณะพิธีเหมือนกัน คือ ทำเป็น 2 วัน วันต้นมีเทศนามาลัยสูตร ชาวล้านนามีเทศน์ “มาลัยต้น มาลัยปลาย” ส่วนอีสานมีการเทศน์ “มาลัยหมื่น มาลัยแสน” และวันที่ 2 จึงมี

⁵³ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, 29 – 30.

⁵⁴ ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, วรรณกรรมศาสนา, 93.

เทศนามวาสันดรชาดก⁵⁵ สำหรับภาคกลาง นิยมตั้งประเพณีเทศนามหาชาติมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ยังปรากฏว่าสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991 - 2031) ได้ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงขึ้นเมื่อ พ.ศ.2025⁵⁶ ประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงได้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยยังสวดในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเวลาเช้าพรรษาและออกพรรษาทุกๆ ปี⁵⁷ ที่มาของประเพณีสวดมหาชาติในภาคกลาง คงสืบคติมาจากภาคเหนือ⁵⁸ ดังปรากฏว่า พ.ศ.2325 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงตรากฎพระสงฆ์ ข้อ 1 ว่าด้วยการเทศน์มหาชาติ ห้ามมิให้พระสงฆ์เทศนาเป็นทำนองตลกคะนอง ตอนท้ายของกฎนั้นได้บอกอานิสงส์เนื่องกับคติเรื่องพระมาลัยความว่า “ให้พระสงฆ์ผู้สำแดงพระธรรมเทศนา แลราษฎรผู้จะฟังพระมหาชาติชาลูก่อนนั้น สำแดงแลฟังแต่ตามวาระพระบาลีแลอรรถถาฎีกาให้บริบูรณ์ ด้วยผลอานิสงส์นั้น ก็จะได้พบสมเด็จพระศรีอาริย์เมตไตรยในอนาคต ตามเทวโองการเชอครัสสั่งมาแก่พระมาลัยเทวเถระนั้น”⁵⁹ โดยธรรมเนียมปฏิบัติในท้องถิ่นภาคกลาง ก็มีประเพณีเทศนาพระมาลัยก่อนการเทศนามหาชาติ โดยนิยมเทศน์ปุจฉา วิสัชนา 3 ธรรมมาส⁶⁰ นอกจากนี้ยังมีคติการฟังมหาชาติหรือคาถาพันให้จบภายใน 1 วัน และมีการบูชาภัณฑ์เทศน์ด้วยเครื่องบูชาจำนวนมากตามคติการแต่งเครื่องบูชาพระธรรมให้ถ้วนถึงละพันอีกด้วย ปัจจุบันคติเรื่องการฟังเทศน์มหาชาติ ได้เสื่อมซาไปจากกระแสนี้ของประชาชนชาวไทยโดยมาก ทั้งนี้เนื่องจากเทศน์มหาชาติเป็นงานบุญใหญ่ ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรงของคนตลอดทั้งชุมชน เมื่อสภาพสังคมเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ก็ยากจะดำรงคติความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมไว้ได้ ทุกวันนี้ประเพณีเทศน์มหาชาติจึงพบปรากฏเฉพาะในท้องถิ่นชนบทห่างไกลที่ยังคงเคร่งครัดต่อขนบธรรมเนียมเท่านั้น

⁵⁵ สุภาพร มากแจ้ง, พระมาลัยกลอนสวด (ตำนานวัดศรีษะกระบือ) : การตรวจสอบชำระ และการศึกษาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม วิทยาลัยครูธนบุรี, 2524), 99.

⁵⁶ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, 16.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, 41. ; กรมศิลปากร, เทศน์มหาชาติ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2503. กรมการศาสนาพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางเกื้อ หุตะสิงห์ มิถุนายน 2503), (10). ; สันต์ สุวรรณประทีป, “การสวดมหาชาติคำหลวงและโอ้อั้วหาราย,” ศิลปวัฒนธรรม 3, 9 (กรกฎาคม 2526) : 29 - 30.

⁵⁸ การเทศน์มหาชาติเชื่อว่านิยมมีขึ้นในภาคเหนือก่อน และหัวเมืองทางใต้คงได้รับแบบแผนมาจากหลังอ้างถึงใน ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, 6 - 7. ; กรมศิลปากร, เทศน์มหาชาติ, (10).

⁵⁹ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2537), 164 - 169.

⁶⁰ การเทศนาพระมาลัย 3 ธรรมมาส ยังนิยมเทศน์ในงานบุญต่างๆ รวมถึงเทศนาในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพื่อคนตาย อีกด้วย

2.2 การสวดพระมอถัย ด้วยอิทธิพลของมอถัยสูตรที่แพร่หลายไปยังหมู่พุทธศาสนิกชนทุกระดับ ทำให้เกิดการแต่งวรรณกรรมพระมอถัยกลอนสวด สำหรับสวดสู่กันฟัง จนเกิดเป็นประเพณีการสวดพระมอถัย (ชาวบ้านเรียกว่าสวดมอถัย) และมีการประดิษฐ์ทำนองสวดต่างๆ ขึ้นจำนวนมาก กล่าวกันว่าการสวดพระมอถัยในท้องถิ่นภาคกลาง เดิมนิยมสวดในงานมงคลบอวสว คือ ใช้สวดขณะที่เจ้าบ่าวไปนอนเฝ้าหอ ฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาว จะหาชายที่เป็นบัณฑิตฝ่ายละ 2 คน มาสวดคัมภีร์มอถัยสูตรเป็นทำนองโอดครวญอ่อนหวาน เพื่อเป็นการสั่งสอนเจ้าบ่าวให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์บริสุทธี⁶¹ ต่อมาใช้สวดหน้าศพเพียงอย่างเดียว การสวดมีพระสงฆ์ 4 รูป เมื่อสวดอภิธรรมจบแล้วจึงสวดมอถัย โบราณนิยมสวดตลอดคืนถือเป็นการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ผู้ตายและช่วยอยู่เป็นเพื่อนศพด้วย เดิมการสวดมอถัยคงมุ่งสอนคติธรรม โดยในชั้นแรกนั้นการสวดมอถัยคงยึดเค้าเรื่องพระมอถัยจริงๆ ต่อมามีการดัดแปลงวิธีการสวด เพื่อความรื่นเริงสนุกสนานคล้ายกับการละเล่นมหรสพ อาทิ มีการสวดเป็นลำนำตลกคะนองสองแง่สองง่าม ทำให้พระสงฆ์ผู้สวดขาดลักษณะสำรวม ประพฤติไม่สมควรแก่สมณเพศเนืองๆ ต่อมาการเล่นสวดมอถัยมิได้จำกัดอยู่เพียงพระสงฆ์เป็นผู้สวดเท่านั้น แต่มีฆราวาสซึ่งอาจเคยเป็นผู้บวชเรียนมาก่อนตั้งคณะสวดแทนสงฆ์ เรียกว่า “สวดคฤหัสถ์” การสวดใช้ฆราวาส 4 คน สวดเลียนแบบทำนองสวดมอถัย โดยจะมีบทสวดสนุกสนานแทรกสลับกับการสวดมอถัย บทสวดนอกเรื่องมอถัยสูตรเหล่านี้เรียกว่า “ถ่านอก” อาจนำมาจากวรรณคดี นิทานพื้นบ้าน หรือเป็นกลอนสดที่ผู้สวดแต่งขึ้นเองก็ได้ ผู้สวดมีการแต่งกายตามชุดที่แสดง เช่น ชุดสิบสองภาษา คือ แยก จีน มอญ ฉวน ฯลฯ และออกทำร้ายรำประกอบการสวด ขณะสวดผู้สวดจะถือตาลปัตรบังหน้าขยับเนื้อตัวกระทั่งหงะไปด้วย บางครั้งก็ใช้ตาลปัตรตีกัน ทำให้การสวดมอถัยมีบรรยากาศสนุกสนานเร้าใจ⁶²

การสวดมอถัยในงานศพ เข้าใจว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา สืบเนื่องมาจากต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะมีกล่าวไว้ในกฎพระสงฆ์ ข้อ 10 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ตราขึ้นเพื่อฟื้นฟูวินัยสงฆ์เมื่อ พ.ศ.2347 ห้ามมิให้เจ้าภาพงานศพ นิมนต์

⁶¹ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานเทศน์มหาชาติ, 28. ; พระยาอนุমানราชชน [เสถียร โกเศศ], ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ปลูกเรือน แต่งงาน (พระนคร : โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์, 2507), 252. ; เจษฎ์ ปรีชาพันธ์, พระมอถัยกลอนสวด, 10 – 11. อ้างถึงใน อร่าม คั่งชนะ, “การศึกษาประเพณีสวดพระมอถัยของชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” เอกสารงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2537, 34. (อัคราณา)

⁶² ประมิมท์ จารูร, “พระมอถัย,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง, 4156 – 4157. ; วัฒนา ณ นคร, “ลักษณะร่วมของพระมอถัยในวรรณกรรมพื้นบ้านและพระมอถัยคำหลวง”, 142 – 143.

พระสงฆ์ สามเณร สวดมัลลย์ ให้นิมนต์สวดแต่พระอภิธรรม แม้ภราวาสผู้มาช่วยสวดมัลลย์ ก็ห้ามสวดเป็นลำนาคตกคณอง⁶³ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ยังปรากฏเอกสารหมายรับสั่ง จ.ศ.1183 (พ.ศ.2364) ว่าด้วยเรื่อง ห้ามมิให้ชาวบ้านนิมนต์พระสงฆ์สามเณรสวดพระมัลลย์เป็นลำนาคตกคณอง กำชับไปยังหัวเมือง⁶⁴

ต่อมาความนิยมฟังเทศนาพระมัลลย์และการสวดมัลลย์สูตรได้เสื่อมลงไปเป็นลำดับ นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา เนื่องจาก พ.ศ.2372 พระวชิรญาณภิกขุ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) ก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย เพื่อฟื้นฟูหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ให้คณะสงฆ์มีความเคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยเป็นที่เลื่อมใสแก่ประชาชน การปฏิรูปพุทธศาสนายังเปลี่ยนแปลงระบบความเชื่อจากความมกมายไปสู่ความเป็นเหตุผลเชื่อถือได้ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ อันเป็นแนวคิดที่หลังไหลมาจากซีกโลกตะวันตกในสมัยนั้น ดังนั้นเรื่องพระมัลลย์ซึ่งมีเนื้อหาสาระน้อมนำให้บุคคลบำเพ็ญกุศลเพื่อหวังสมบัติในเทวโลก และให้ฟังเทศน์มหาชาติเพื่อหวังได้พบกับศาสนาพระศรีอารีย์ ซึ่งมีได้เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นตามคติสำคัญของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ทั้งเนื้อหาเรื่องราวไม่ประกอบด้วยหลักเหตุผล หรือให้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือ จึงไม่ได้รับความยอมรับนับถือในหมู่นักปราชญ์ราชบัณฑิตฝ่ายราชสำนัก

ต่อมา
อย่างไรก็ตาม ธรรมเนียมนิยมการเทศนาพระมัลลย์และการสวดพระมัลลย์ คงเสื่อมลงแต่เฉพาะในเมืองหลวงเท่านั้น ตามแถบหัวเมืองชนบทรอบนอกยังคงให้ความเคารพนับถือในพระมัลลย์สูตรและมีการสวดมัลลย์อยู่เป็นปกติสืบมาในชั้นหลัง⁶⁵ ความเสื่อมถอยศรัทธาในพระมัลลย์สูตรของกลุ่มบุคคลชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาตามแนวทางสังฆนิคมตะวันตก ซึ่งแตกต่างไปจากความยึดมั่นเชื่อถือที่ปรากฏในบุคคลทั่วไป อาจเห็นได้จากข้อความซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงบันทึกถึงพระยาอนุমানราชชน เมื่อ พ.ศ.2481 กล่าวถึงเรื่องพระมัลลย์ว่า “ท่านผู้รจนาเรื่องพระมัลลย์จะไม่ปกปิดคน ความเป็นไปที่ท่านกล่าวล้วนแต่ผิดธรรมดาจะเป็นไปไม่ได้ทั้งนั้น แต่กระนั้นคนก็ยังเชื่อถือกันมาก น่าประหลาดอยู่”⁶⁶ อย่างไรก็ดี

⁶³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4, 222 - 228.

⁶⁴ “หมายรับสั่ง รัชกาลที่ 2 ท้องตรา เจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึงพระยานครศรีธรรมราช เรื่องห้ามมิให้ชาวบ้านนิมนต์พระสงฆ์สามเณรสวดพระมัลลย์เป็นลำนาคตกคณอง” หอสมุดแห่งชาติ, สมุดไทยดำ, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นขาว, จ.ศ.1183, เลขที่7.

⁶⁵ สุภาพร มากแจ้ง, “มาเลขยเทวดเถรวาท : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, 1 - 2.

⁶⁶ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ พระยาอนุমানราชชน, “บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ,” ศิลปากร 4, 1 (พฤษภาคม 2503) : 15.

ในที่นี้เข้าใจว่า ข้อที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ดังกล่าว น่าจะเป็นเพราะทรงเข้าใจประเด็น ชาวบ้านเชื่อถือเพราะ “ศรัทธา” นั่นเอง

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่าการสวดแห่งของพระภิกษุเป็นเสมือน “พระร้องเพลง” เสียสมณสารูป จึงโปรดให้เลิกเสีย ทั้งได้ทรงปรับปรุงการศึกษาในบวรพุทธศาสนา โดยทรงพระนิพนธ์แบบเรียนธรรมและวินัย และจัดให้มีการศึกษาธรรมและบาลีขึ้น ซึ่งค่อยๆ แพร่หลายขยายออกไปโดยลำดับ การสวดพระซึ่งเป็นเหตุแห่งการแพร่ขยายกระจายความเชื่อเรื่องพระมาลัยจึงค่อยๆ เสื่อมลงและสูญไปโดยสิ้นเชิง⁶⁷ การสวดมาลัยจึงสืบทอดมาโดยนักสวดคฤหัสถ์ ซึ่งในท้ายที่สุดประเพณีการสวดก็ได้รับผลกระทบอันเกิดจากเทคโนโลยีด้านการพิมพ์ และการพัฒนาการศึกษา ซึ่งส่งผลให้ผู้คนอ่านออกเขียนได้ทั่วหน้า เป็นผลให้คนเปลี่ยนพฤติกรรมจากการ “ฟังด้วยหู” มาเป็น “การอ่านด้วยตา” ประเพณีการอ่านสวดหนังสือให้คนฟังจึงลดน้อยลงจนเสื่อมสลายไปในที่สุด⁶⁸ ทุกวันนี้การสวดมาลัยหน้าศพ ก็มักจะมีเหลืออยู่ตามหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพฯ โดยปกติมีแต่การสวดทำนองอภิธรรมมัตถสังคหะ นานๆ จึงจะพบการสวดมาลัยสักครั้งหนึ่ง⁶⁹

3. บทบาทด้านการศึกษา อิทธิพลของพระมาลัยสูตร ยังปรากฏอยู่แก่การศึกษา เนื่องจากในสมัยโบราณใช้ “กลอนสวด” เป็นแบบเรียนในการฝึกหัดให้เด็กอ่านออกเขียนได้อย่างคล่องแคล่ว แดกจกาน และเป็นการชักจูงกล่อมเกลาคิดใจให้มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ประพฤติดีประพฤติชอบตามหลักคำสอนในนิทานกลอนสวดนั้นๆ⁷⁰ การเรียนการสอนแต่เดิมมักเรียนควบคู่กันไปทั้งอักษรไทยและอักษรขอม แต่มักเริ่มต้นด้วยการศึกษาอักษรไทยก่อน เมื่ออ่านหนังสือไทยออกดี อย่างที่เรียกว่า “อ่านหนังสือแตกแล้ว” ก็มักจะได้อ่าน “พระมาลัย” ซึ่งเขียนเป็นตัวขอม นับว่าเป็นผู้มีความรู้สูงสุดของการศึกษาในสมัยนั้น⁷¹

⁶⁷ เทพ สุทรศาสตร์, ภาพย์พระมาลัย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พระนารายณ์, 2536), (15), (18). ; ปาณีจิตติวัฒนา, “นักสวดพระ – นักสวดคฤหัสถ์,” ใน เรื่องไทยไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เพชรสยามการพิมพ์, ม.ป.ป.), 72. ; อร่าม คิ้วชนะ, “การศึกษาประเพณีสวดมาลัยของชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” 36.

⁶⁸ ตริศศิลป์ บุญขจร, “กลอนสวด,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง : 188. ; พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “วรรณกรรมกลอนสวด,” ศิลปากร : 125.

⁶⁹ ทวี ศักดิ์ ญาณประทีป, วรรณกรรมศาสนา, 93.

⁷⁰ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “วรรณกรรมกลอนสวด,” ศิลปากร : 119.

⁷¹ พระราชธรรมโสภณ, “คำเริ่มต้น,” ใน ภาพย์พระมาลัย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พระนารายณ์, 2536), (11).

พระมัลลกลอนสวดใช้เป็นหนังสือฝึกอ่านเบื้องต้นสำหรับพระ เณร กุลบุตร ผู้จะศึกษาภาษาบาลี เนื่องจากในอดีตไทยเราใช้อักษรขอมเขียนภาษาบาลี เพราะเชื่อกันว่าอักษรขอมเป็นอักษรชั้นสูง เป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ ผู้จะศึกษาภาษาบาลีอันเป็นหนทางในการศึกษาพระธรรมวินัยในพุทธศาสนา จึงต้องศึกษาอักษรขอมเป็นเบื้องต้น เมื่ออ่าน – เขียนหนังสือพระมัลลกลอนสวดแตกฉานดีแล้ว ก็เริ่มเรียนภาษาบาลีด้วยอักษรขอมต่อไป การเรียนภาษาบาลีด้วยอักษรขอมมาเลิกในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ด้วยนโยบายชาตินิยม โดยมีคำสั่งให้เลิกใช้อักษรขอมเรียนภาษาบาลี ให้ใช้อักษรไทยเรียนภาษาบาลีแทน ในปี พ.ศ.2484⁷² การใช้หนังสือมัลลกลอนสวดเป็นตำราเบื้องต้นในการเรียนอักษรขอมจึงยกเลิกไป

ด้วยเหตุแห่งการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ตลอดจนการพัฒนาทางด้านสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยีในโลกปัจจุบันดังกล่าวมาในข้างต้น ทำให้แบบแผนประเพณีคตินิยมเชื่อเรื่องพระมัลลที่มีอิทธิพลครอบคลุมเหนือจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน เกิดความสั่นคลอน และค่อยๆ เสื่อมซาลง จนกระทั่งขาดหายไปจากความรับรู้ของผู้คนในสังคมไทยในที่สุด เมื่อราว 50 – 60 ปี ที่ผ่านมา⁷³

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์

⁷²จันทร์ศิริ แทนมณี, “พระมัลลกลอนสวดฉบับเพชรบุรี,” 278 - 284.

⁷³บุญเตือน ศรีวรพจน์ และ ประสิทธิ์ แสงทับ, สมุดข่อย (กรุงเทพฯ : โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, 2542), 135.